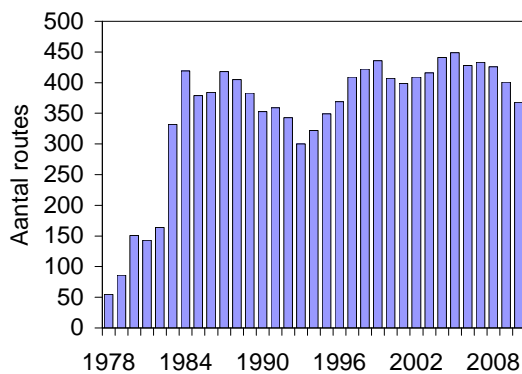

Geachte tellers,

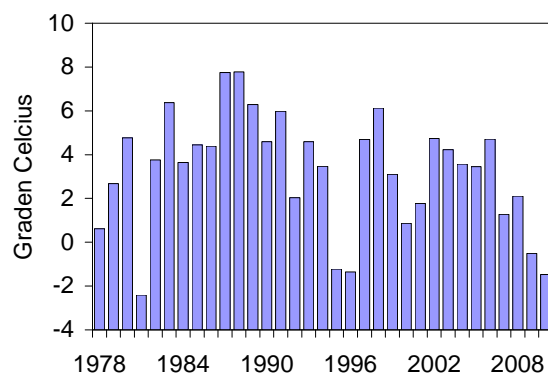
Het voorjaar kondigt zich aan en het is tijd om de balans op te maken van de afgelopen winter. De aanwezigheid van sneeuw en ijs, die dit jaar tot op de dag nauwkeurig samenvielen met de PTT-telperiode, zijn eigenlijk al min of meer vergeten vanwege het weinig indrukwekkende verloop van de rest van de winter.

De meeste van jullie hebben de gladheid en het sneeuwdek genegeerd en sommige tellers waren zelfs bijzonder enthousiast over de uitdagende omstandigheden. Maar vooral in het zuiden van het land waren sommige gebieden dermate onbegaanbaar dat tellers niet verder kwamen dan een paar punten. Omdat het PTT een monitoringproject is en we dus gebaat zijn bij continuïteit, ben ik blij dat jullie niet je leven in de waagschaal hebt gesteld voor deze ene telling en naar ik hoop het volgende jaar weer gezond kunt deelnemen.

Het aantal getelde routes (ik veronderstel dat er nu niet zoveel meer zullen binnenkomen) was in 2010 lager dan in een lange periode daarvoor (Figuur 1). Het kleinere aantal routes wordt waarschijnlijk wel voor een deel verklaard door de winterse omstandigheden, maar de neerwaartse trend in het aantal getelde routes over de afgelopen vijf jaar doet vermoeden dat er meer aan de hand is. Hier ligt een taak voor jullie coördinator.

Figuur 1. Aantal getelde routes per jaar binnen het PTT.

Figuur 2. Gemiddelde temperatuur te De Bilt in de periode 15 december tot 1 januari (Bron: KNMI).

Controle gegevens

We staan op het punt om analyses op puntniveau te gaan maken en daarom wil ik aan degenen onder jullie die met internet overweg kunnen, vragen of je de volgende zaken zou willen controleren:

- Zijn de punten van je route bekend bij Sovon? Ingelogd bij www.sovon.nl is er onder 'PTT' en 'Ga naar PTT' (per route) een optie "Bekijk kaart". Zijn je punten niet bekend, dan ontbreekt de optie.
- Klopt de positie van de punten, zoals die nu zijn opgeslagen (zichtbaar nadat je "Bekijk kaart" hebt aangeklikt)?
- Klopt de globale biotoopaanduiding onder de "kopgegevens"? De biotoopkarakteristieken zijn misschien wat ongelukkig gekozen, zodat je bij droge heide "duin" moet toekennen, natte heide onder "moeras" kwijt kunt en grasland onder "bouwland" moet scharen.
- Onder "puntgegevens" verschijnt na opslaan rechtsboven een legenda, die middels rood, roze, donkergroen en lichtgroen verwijst naar een aantal op enig telpunt. Vooral wanneer er een roze (uitzonderlijk hoog aantal voor deze soort) of een rood (schaarse of zeldzame soort in deze tijd van het jaar) verschijnt, is er een kans dat het een invoerfout betreft. Mochten jullie dat nog niet hebben gedaan, kunnen je dat dan controleren?

Het doorlopen van de tellingen op deze manier kost maar een fractie van de tijd die jullie al staken in het tellen, verwerken, opsturen of invoeren en ook leuk omdat je (zoals ik) verbaasd kunt staan over de dingen die je waarnam toen je begon met tellen. Fouten kun je per mail doorgeven (willem.vanmanen@sovon.nl).

Ruigpootbuizerd, Keent (Limburg) 10 december 2010, vlak voor de eerste sneeuwval (Harvey van Diek). Het betreft een jonge vogel vanwege lichte keel en iris (zichtbaar bij uitvergroten), lengtestreping op borst, het tamelijk egaal donkere buikschild en grote, lichte vlakken op de hand. De achterrand van de vleugel van deze vogel is vrij donker en doet daardoor denken aan adult.

Stijgers in 2010

In de afgelopen vijf jaar ging het slecht met de Aalscholver, dalend van 15 naar 8 per route, maar in 2010 werden aantallen geteld die hoger waren dan ooit tevoren (33). Dit wordt vrijwel geheel verklaard door een deels dichtgevroren IJsselmeer, waardoor zich een groep van 10.000 exemplaren voor de kust van Enkhuizen bevond, die bovendien werd waargenomen vanaf een telpunt. Het gaat hier dus niet om een aantalstoename, maar om verandering in verspreiding vanwege het winterse weer. Eenzelfde verschijnsel, zij het minder sterk, werd vastgesteld bij de Middelste Zaagbek, Pijlstaart en Bergeend.

Soorten die in het afgelopen decennium nagenoeg niet werden gezien, maar in 2010 opvallend veel werden gezien zijn: Keep, IJsgors, Ruigpootbuizerd en Strandleeuwerik. Bij deze soorten is het mogelijk dat de omstandigheden ten noorden en oosten van Nederland, mogelijk door sneeuw en ijs de vogels naar onze contreien drevan, hoewel Keep, Ruigpoot en IJsgors al in het najaar in bovengemiddelde aantallen doorkwamen. Strandleeuwerik was niet opvallend talrijk als trekker in najaar maar bij de andere drie soorten zie ik wel een relatie: veel trek en relatief veel blijven hangen in ons land.

Dalers in 2010

Opmerkelijk kleine aantallen werden waargenomen van: Bonte Strandloper, Witte Kwikstaart, Koperwiek, Grote Gele Kwikstaart, Grote Lijster, Waterpieper, Smient, Slobeend en Eider. Voor een

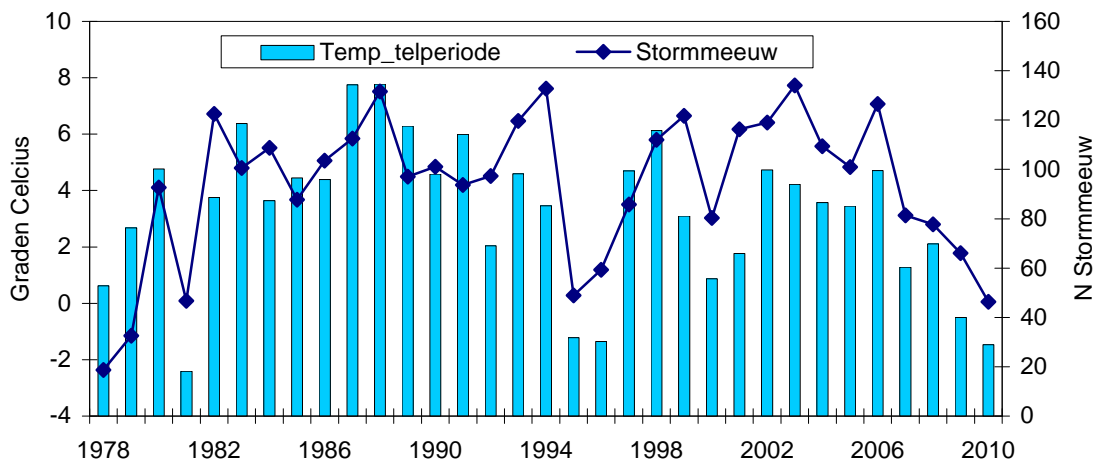
deel van deze soorten is het aannemelijk dat ze zijn verdreven door de winterse omstandigheden. Voor enkele soorten is het mogelijk dat ze zich sterker groepeerden, net als bij Aalscholver, maar dat door hetzelfde toeval grote groepen werden gemist.

Warmere voorjaren, koudere december

Ontegengesteld zijn de voorjaren in de afgelopen decennia warmer geworden, maar hoe zit het met het weer in december? Tegenwoordig kun je via www.knmi.nl bijna alles gratis downloaden wat je wilt, waaronder allerlei weersvariabelen per dag per station. In een handomdraai is dus bijvoorbeeld de gemiddelde temperatuur in de telperiode (15 december-1 januari) per jaar uit te rekenen (Figuur 2). Na een aantal bijzonder warme telperiodes aan het eind van de jaren tachtig werd het vervolgens langzaam maar kouder. Er is echter geen sprake van een significante daling van temperatuur over alle onderzoeksjaren. Wel was 2011 de op één na koudste telperiode in de 33 jarige historie van het PTT.

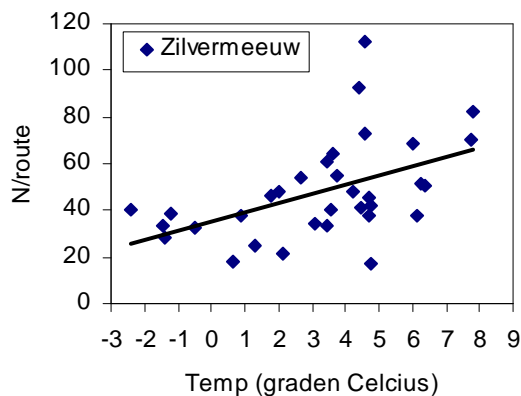
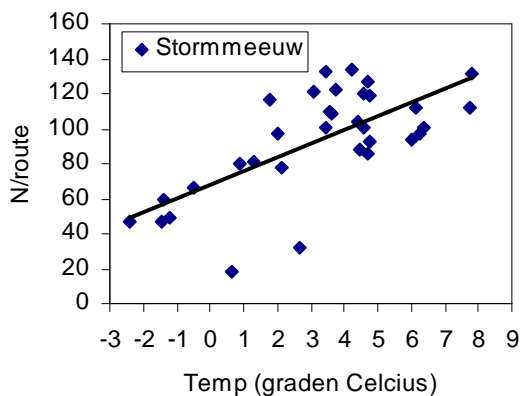
Hoe reageerden vogels op temperatuur

Uit Figuur 1 en 2 is af te lezen dat er geen verband bestaat tussen het aantal getelde routes en de temperatuur tijdens de telperiode, dus jullie als tellers laten je niet beïnvloeden door temperatuur, maar hoe zit dat met de vogels? Voor een aantal soorten lijkt het getelde aantal sterk samen te hangen met de temperatuur in de telperiode. Dat ziet er voor de Stormmeeuw uit zoals in Figuur 3. Hoewel dit de meest correcte manier van weergeven is, omdat is af te lezen welke jaren beter en welke minder passen in het beeld, is er in de rest van de figuren voor gekozen om simpelweg het aantal getelde vogels per route te plotten tegen de temperatuur in de telperiode in dat jaar.

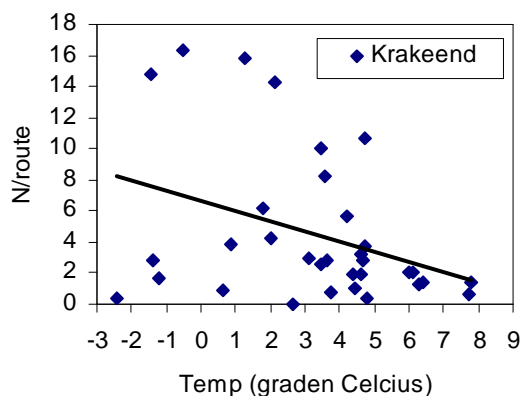
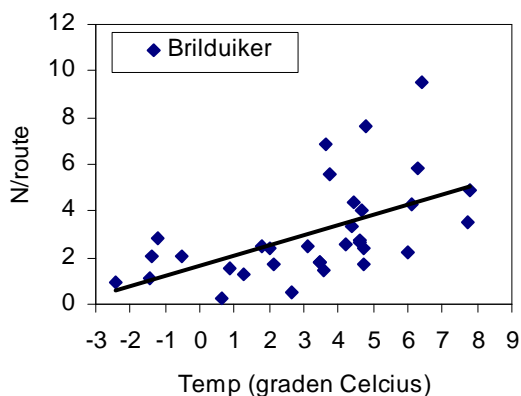

Figuur 3. Temperatuur gedurende de telperiode en het gemiddeld aantal Stormmeeuwen per route.

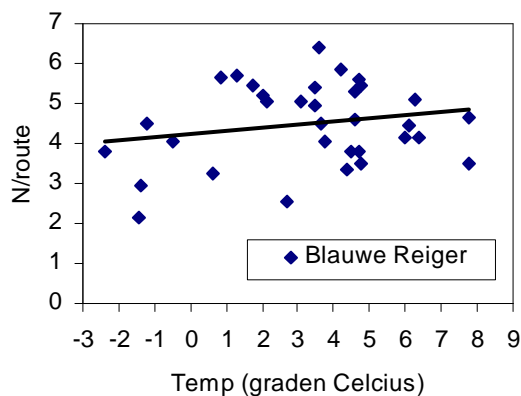
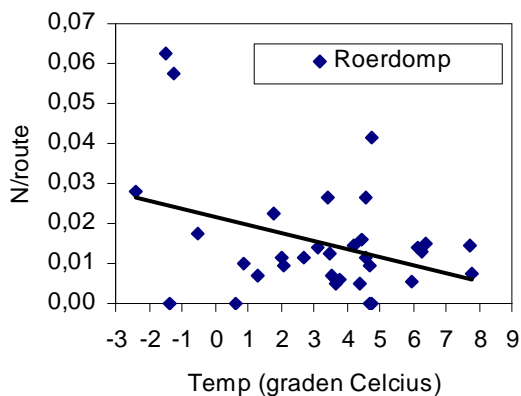
Opvallend was bijvoorbeeld het verband bij de meeste meeuwen die meer werden gezien naarmate het warmer was. Vreemd is dat het hier niet alleen de binnenlandmeeuwen als Kokmeeuw en Stormmeeuw betreft, maar ook de meer marine soorten als Zilver- en Grote Mantelmeeuw. Voor de binnenlandmeeuwen zou je kunnen denken aan bevriezende wateren bij lagere temperaturen of bevriezende graslanden waardoor regenwormen onbereikbaar worden, maar waarom ook de zeemeeuwen gevoelig lijken voor kou is een raadsel.

Bij eenden was de reactie op temperatuur minder eenduidig. Brilduiker, Tafeleend, Kuifeend, Wintertaling en Grote Zaagbek tonen bij de geringste temperatuurdaling al kleinere aantallen, terwijl van Mandarijneend en Krakeend in het algemeen juist kleinere aantallen werden waargenomen in de warmere decembers. De Mandarijneenden zijn waarschijnlijk standvogels en bij deze soort zou het vooral om waarneemkans kunnen gaan, al is het onduidelijk hoe je dat in de praktijk zou moeten voorstellen.

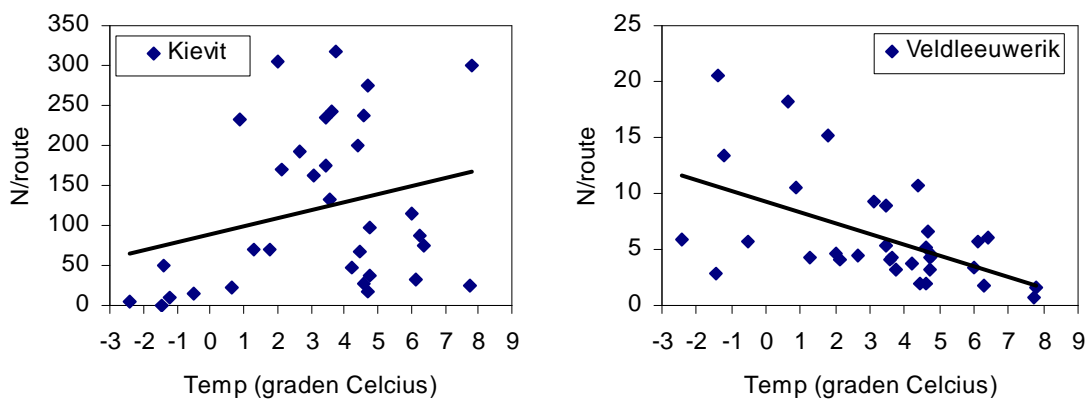

Bij sommige soorten doet een reactie op temperatuur vooral vermoeden dat het gaat om een artefact. Zo heeft de toename bij Roerdomp bij een lagere temperatuur waarschijnlijk vooral te maken met een toename in het aantal vogels dat zich gedwongen overdag buiten de dekking begeeft om te foerageren, terwijl het kleinere aantal Blauwe Reigers bij lagere temperatuur ook te maken zou kunnen hebben met clustering van de populatie in bebouwd gebied waar minder telpunten liggen. De laatste soort vertoont echter soms ook vorsttrek, zoals ook tijdens de telperiode in 2010.

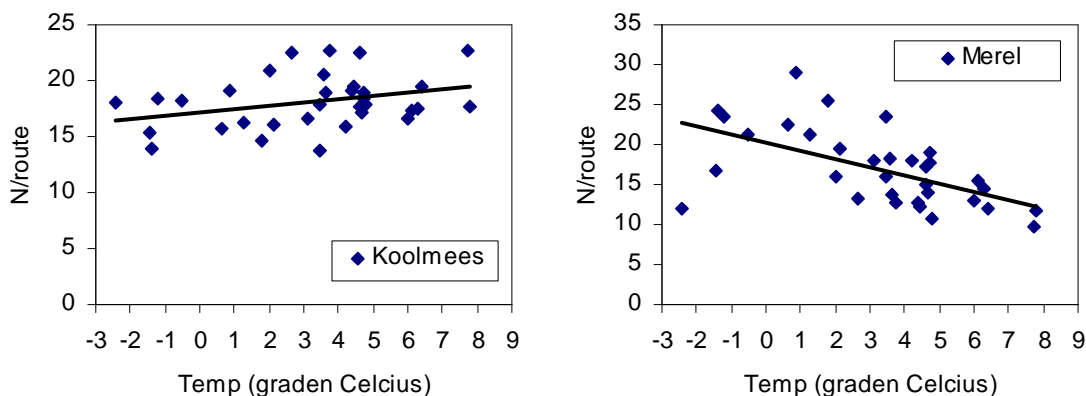

Van Kievit en Veldleeuwerik is bekend dat ze gedurende een winter min of meer de vorst- of sneeuwgrens volgen, maar beide soorten laten een bijna tegengesteld effect zien. Kieviten lijken te zijn verdwenen zodra de gemiddelde dagtemperatuur onder nul komt, maar de Veldleeuwerik lijkt juist binnen te komen wanneer het gaat vriezen. Dit doet vermoeden dat er tijdens een normale winter een groot aantal Veldleeuweriken ten noorden, maar waarschijnlijker ten oosten van Nederland overwintert. Deze Veldleeuweriken komen pas naar (of misschien meer nog over) Nederland wanneer het echt koud wordt (zie ook Sovon-nieuws 2000(4): 15-17). Zoals te zien in de figuur gebeurt dat niet in alle jaren. In de afgelopen winter met sneeuwdek in Nederland was het aantal Veldleeuweriken bijvoorbeeld klein (2,9 per route), maar tijdens de eveneens koude, maar droge winter van 1997 werd een record aantal Veldleeuweriken gezien (20,6 per route).

Vrijwel alle steltlopers reageerden op temperatuur zoals de Kievit deed, met uitzondering van de weinige Bokjes, die bijna zonder uitzondering werden gezien tijdens koude telperiodes.

Ook bij andere soorten, die in zekere zin wel overeenkomsten hebben, zoals Merel en Koolmees (overwegend standvogel en in winter overwegend in de buurt van mensen) treden tegengestelde reacties bij koude op, waarbij ik op dit moment geen idee heb wat daarvan de oorzaak is.

Bij een volgende exercitie is het de moeite waard om het sneeuwdek in de analyse te betrekken (is rechtstreeks van de telformulieren te halen) en eventueel te bekijken of er verschillen zijn tussen Noord- en Zuid-Nederland. Normaalgesproken scheelt dat toch al gauw een paar graden.

Met hartelijke groeten en tot december,

Willem van Manen